

DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2026-86-63>

УДК 336.531, 336.14

ВИДАТКИ НА СОЦІАЛЬНУ СФЕРУ: ВИКЛИКИ ТА СТРУКТУРНО-ОПТИМІЗАЦІЙНЕ МОДЕЛЮВАННЯ

SOCIAL SPENDING: CHALLENGES AND STRUCTURAL OPTIMIZATION MODELING

Ніпіаліді Ольга Юрїївнакандидат економічних наук, доцент,
Західноукраїнський національний університет
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9962-2939>**Nipialidi Olga**

West Ukrainian National University

В сучасних умовах у розвинених країнах витрати на соціальний захист і соціальне забезпечення становлять приблизно 17% ВВП. Це свідчить про те, що соціальні видатки займають одну з провідних позицій у структурі державних бюджетів як за кордоном, так і в Україні. Основною проблемою фінансування соціального захисту в Україні є недостатній обсяг державних коштів для повного виконання вимог чинного законодавства. Попри те, що протягом аналізованого періоду спостерігається зростання видатків на соціальну сферу, наявного фінансування все ще недостатньо. Реалізація політики соціального захисту ускладнюється низкою чинників, які насамперед проявляються у невиконанні або частковому виконанні запланованих видатків державного бюджету. У зв'язку з цим актуальним є дослідження державних видатків на соціальний захист, проблем фінансування соціальної сфери та пошук альтернативних шляхів підвищення ефективності її функціонування.

Ключові слова: соціальний захист, державний бюджет, соціальне забезпечення, видатки бюджетів, бюджетне фінансування, соціальна допомога.

The issue of budget expenditures on social protection of the population is highly relevant in the modern world. Ensuring social support for citizens is an important aspect of the social policy of any country. Growing inequality, demographic changes, economic crises, and other factors make this topic extremely important for discussion. Expenditures on social protection help support the most vulnerable segments of society by providing them with essential social services and assistance. Moreover, changes in the social and economic environment and the emergence of new challenges, such as digital technologies and shifts in market structures, require continuous updating of social programs and social protection mechanisms so that they remain relevant and effective. Statistical analysis of data on the volume of social protection expenditures, their structure, and their dynamics over time makes it possible to identify trends and relationships in financial spending. Economic modelling employs economic and mathematical models to forecast the effectiveness of various options for allocating budgetary resources to social protection and to determine optimal financing strategies. The scientific novelty lies in a comprehensive analysis of the efficiency of budget expenditures on social protection of the population, taking into account current social and economic and demographic challenges. The study is distinguished by its consideration of up-to-date theoretical approaches to social policy and public sector finance, as well as the application of innovative analytical methods, such as econometric modelling. The practical significance of the article lies in the fact that its results can be used to improve the social protection system at the practical level. The recommendations derived from the analysis of the efficiency of budget expenditures will support well-informed decision-making regarding the allocation of social resources and the enhancement of social programs.

Keywords: social protection, state budget, social security, budget expenditures, budget financing, social assistance.

Постановка проблеми. Повномасштабна військова агресія РФ у 2022 році спричинила колосальні людські, економічні та інфраструк-

турні втрати для України. Саме соціальне забезпечення є одним із найважливіших чинників економічного відновлення будь-якої

держави і тому, під час формування державної політики, особливу увагу слід приділяти його рівню і структурі.

Згідно із ст.87-91 Бюджетного кодексу України з державного та місцевих бюджетів фінансуються такі галузі соціальної сфери: соціальний захист та соціальне забезпечення; освіта; охорона здоров'я; культура та мистецтво; фізична культура та спорт [2, с.73]. В Україні освітні установи (за винятком закладів вищої освіти) та заклади охорони здоров'я фінансуються здебільшого з місцевих бюджетів, тоді як вища освіта, соціальний захист і соціальне забезпечення населення переважно утримуються за рахунок державного бюджету. Нещодавні зміни у законодавчій сфері призвели до суттєвих коливань соціальних видатків у державному бюджеті, що сприяло переведенню певних пенсійних зобов'язань з прямого бюджетного фінансування до системи солідарного пенсійного забезпечення та посилення критеріїв для отримання соціальної допомоги. Крім того, суттєво змінилася структура соціальних видатків, оскільки значно змінились пріоритети фінансування на соціальний захист і соціальне забезпечення.

В наукових дослідженнях питань, пов'язаних із соціальним захистом і соціальним забезпеченням, значну увагу приділяють формуванню інституційних механізмів їх удосконалення, а також організаційним аспектам реалізації відповідних процедур. При цьому, існує відсутність цілісного нормативно-правового регулювання політики соціального захисту в державі, а також постійні зміни у порядку нарахування соціальних виплат, що, безумовно, призводять до дестабілізації соціальної безпеки населення та зниження мотивації щодо повної сплати соціальних внесків й платежів. Тому питання щодо удосконалення процесу здійснення державних видатків на соціальне забезпечення в умовах війни та можливості оптимізації їх планування є актуальними і потребують наукової доказової бази.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Аналіз сучасних наукових праць свідчить, що в умовах нестабільності система соціального забезпечення потребує комплексного та інтегрованого підходу, який поєднує державне регулювання, соціальні інвестиції, пенсійні й страхові інструменти, а також відповідні інноваційні рішення. Дослідженням теоретико-методичних та прикладних аспектів бюджетного менеджменту займалися такі українські вчені, як Зянько В. [2], Стельмащук Ю. [15], Лукашикевич В. [7].

Смирнова І.І. [14] і Маршавін Ю.М. [8] у своїх дослідженнях акцентували увагу на необхідності підвищення рівня соціальної інклюзії та адаптації системи соціального захисту до нових економічних і соціальних викликів. Також, вагомий внесок у дослідженні досвіду провідних зарубіжних країн щодо питань соціального забезпечення зробили вчені Руженський М.М. [12], Слюсаренко К.В. [13], що дозволить в майбутньому досягнути балансу між соціальними гарантіями, економічною стабільністю та довгостроковою стійкістю в Україні.

Формулювання цілей статті. Попри значну кількість ґрунтовних і вагомих наукових досліджень у сфері соціального захисту населення, досі залишаються дискусійними питання щодо тлумачення понять «соціальний захист» і «соціальне забезпечення», а також обґрунтування механізмів формування джерел фінансування витрат на соціальний захист населення й удосконалення процесів їх планування.

Метою статті є дослідження теоретичних та практичних аспектів здійснення видатків з державного бюджету на соціальний захист та соціальне забезпечення, моделювання та ідентифікація напрямів їх оптимізації в сучасних умовах.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сталий економічний розвиток держави можливий лише за умови ефективного формування та нарощування людського капіталу. Це досягається, передусім, завдяки державним витратам на соціальну сферу. Зазвичай, обсяг бюджетних витрат на соціальне забезпечення різко збільшується в періоди економічних криз, оскільки зростає кількість громадян, які потребують соціальної допомоги та захисту. В Україні гуманітарні потреби зростають саме через тривалі військові дії, оскільки вразливі групи населення щодня стикаються з серйозними труднощами у сфері безпеки, забезпечення продовольством та базових послуг. За оцінками Всесвітньої продовольчої програми ООН 40% населення України, а це 14,6 млн. людей – потребують гуманітарної допомоги [10]. Як доказ, видаткова частина загального і спеціального фондів Державного бюджету України за останні роки демонструє чітку соціально-орієнтовану направленість і включає в себе програми підтримки найбільш вразливих верств населення. Адже, вже декілька років постіль під час війни, видатки на соціальну підтримку є другими за величиною після обся-

гів видатків на оборону та безпеку країни за функціональною складовою (табл. 1).

Отже, видатків на соціальну сферу у 2025 році становили 432 млрд. грн., що на 37 млрд. грн. менше, ніж у 2023 році. Основні напрямки спрямування витрат у 2025 році становили: 237 млрд. грн. на фінансове забезпечення виплати пенсій, надбавок та підвищень до пенсій; 82 млрд. грн. на соціальний захист громадян, які потрапили у складні життєві обставини; 42 млрд. грн. на виплату житлових субсидій та пільг громадянам на оплату житлово-комунальних послуг; 27 млрд. грн. на соціальний захист дітей та сім'ї; 20 млрд. грн. на підтримку малозабезпечених сімей тощо [10].

У 2026 році, із загального фонду ДБУ вже передбачено 468,5 млрд. грн. – на соціальне забезпечення (зокрема, виплату пенсій і допомоги, стипендій, допомоги сім'ям з дітьми та ін.), що є 15,7% від загального обсягу видатків ДБУ (табл. 2).

Окрім того, урядом передбачено суттєві зміни щодо підтримки українських сімей з урахуванням підвищення діючого прожиткового мінімуму в країні. Також, у поточному році продовжиться фінансування програм і заходів із оздоровлення та відпочинку дітей різних категорій, розвитку сімейних форм виховання у розмірі 1,6 млрд. гривень.

За діючою системою розрахунків, в Україні усі соціальні грошові виплати здійснюються через цільові позабюджетні фонди. Результативність функціонування системи соціального забезпечення визначається спроможністю цих фондів зберігати фінансову стабільність, гарантувати прозоре управління та забезпечувати рівний доступ до послуг. На жаль, існуючі Фонди соціального страхування стали нездатні повноцінно виконувати в Україні свої функції, і тепер під управлінням Пенсійного фонду України (ПФУ) у 2026 році відбувається їхня консолідація. Отже, в рамках змін до «соціальних» законів, Пенсійний фонд України став єдиним адміністратором системи загальнообов'язкового соціального страхування. Ця кардинальна зміна покликана централізувати адміністрування у соціальній сфері і забезпечити єдиний підхід до соціальних виплат. Окрім того, починаючи з 2023 року доходи ПФУ почали перевищувати видатки, що може бути обумовлено зростанням його власних надходжень на тлі поступового зниження рівня безробіття в країні, і також ефективним управлінням фінансовими потоками після інтеграції соціальних фондів [2].

Так, уряд затвердив бездефіцитний бюджет ПФУ на 2026 рік загальним обсягом 1,26 трлн. грн, який спрямований на фінансування пенсій та інших соціальних програм.

Таблиця 1

Видатки із загального фонду ДБУ за функціональною класифікацією у 2023-2025 рр. (млрд. грн.)

Показники	2023 рік		2024 рік		2025 рік		Зростання, %
	Млрд. грн.	% від ВВП	Млрд. грн.	% від ВВП	Млрд. грн.	% від ВВП	
Оборона	1388	21,2%	1573	20,6%	1594	18,8%	68%
Безпека	461	7,0%	471	6,2%	477	5,6%	20%
Оборонна допомога	710	10,9%	0	0%	1	0,0%	0%
Обслуговування боргу	252	3,9%	124,5	1,6%	481	5,7%	21%
Соціальний захист	469	7,2%	373	4,9%	432	5,1%	18%
Міжбюджетні трансферти	177	2,7%	465	6,1%	217	2,6%	9%
Охорона здоров'я	179	2,7%	191	2,5%	214	2,5%	9%
Інші видатки	183	2,8%	59	0,8%	110	1,3%	5%
Всього видатків без кредитування	4014	61,4%	154	2%	3929	46,4%	168%

Джерело: сформовано на основі даних НБУ, OpenBudget, Закон про Державний бюджет України на 2025 рік [10]

Таблиця 2

Прогнозовані видатки з державного бюджету на 2026 рік

Ключові напрямки фінансування	
Пенсійне забезпечення	– Трансферт Пенсійному фонду для виплати пенсій та покриття дефіциту склав 251,3 млрд. грн.
Підтримка вразливих категорій, ВПО	– На виплати малозабезпеченим сім'ям, дітям у складних обставинах та іншим групам виділено 133,5 млрд. грн, що охопило близько 4,5 млн. осіб. (зокрема субвенція 1,5 млрд на підтримку регіонів для формування фондів житла для внутрішньо переміщених осіб у сільській місцевості).
Соціальний захист осіб з інвалідністю	– Фінансування збільшено на 300 млн. грн. порівняно з минулим роком, склавши 9,9 млрд. грн.
Субсидії та пільги	– На виплату житлових субсидій та пільг на оплату комунальних послуг передбачено 42,3 млрд. грн.
Соціальні виплати при народженні дітей	– одноразова виплата при народженні дитини зростає з 10 000 грн до 50 000 грн; – щомісячна допомога для догляду за дитиною до однорічного віку – з 860 грн. до 7 000 грн. (за дитиною з інвалідністю – до 10 500 грн).

Джерело: сформовано автором на основі [3]

Це дозволить забезпечити всі зобов'язання державного бюджету на виплату пенсій, доплат, надбавок та підвищень до пенсій, які відповідно до чинного законодавства фінансуються за бюджетні кошти. Адаже, ПФУ буде забезпечувати не тільки фінансування пенсій, але й здійснювати виплати у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності, вагітністю та пологами, компенсує втрати у випадках безробіття, а також відповідає за страхові виплати при виробничих травмах і професійних хворобах.

Пенсійне реформування в Україні фактично відтворює тренди деяких європейських країн (Естонії, Німеччині, Угорщині та Латвії), де з метою нівелювання впливу старіння населення та стабілізації демографічного навантаження на пенсійну систему, запроваджено коридор пенсійного віку, тобто діапазон пенсійного віку, у якому людина може вийти на пенсію за власним бажанням. На думку фахівців, в Україні саме демографічний тиск у структурі пенсійних видатків має найбільш вагомий вплив і складає щонайменше 25% [9]. Зокрема, в Україні з 2020 до 2028 року пенсійний вік щорічно підвищується. Однією з причин такого зростання є зниження рівня зайнятості та скорочення ВВП, що, у свою чергу, зумовлює збільшення витрат на пенсійне забезпечення. Вік виходу на пенсію та необхідна тривалість страхового стажу в Україні наведені в таблиці 3.

Аналіз динаміки бюджетних витрат на соціальне забезпечення свідчить про наявність

їх стійкого тенденційного зростання. Попри це, вважати таку тенденцію такою, що позитивно позначається на рівні життя населення було б хибним висновком. Традиційно планування витрат на соціальне забезпечення та їх реальний обсяг залежить від фінансової спроможності держави. При цьому однією з умов встановлення обсягів запланованих бюджетних коштів є прийняття закону про державний бюджет через голосування.

Згідно теорії суспільного вибору фінансовий перерозподіл на користь бідних долає паретіанську оптимальність – навіть за умов високої інклюзивності процедурних правил. Такий перерозподіл буде набагато меншим, ніж в умовах дії необмеженого правила більшості. Однак те, що необмежене правило більшості веде до поліпшення становища бідних є достатньо сумнівним. Аналогічно, як і у випадку моделі медіанного виборця, немає підстав вважати, що електоральні недосконалості обов'язково ведуть до надмірного зростання бюджетів, може бути і цілком протилежна картина [1, с. 85]. Тобто обґрунтовувати залежність обсягів витрат на соціальне забезпечення від рішень щодо перерозподілу бюджетних коштів абсолютно не правильно. Тим більше, що така система, яка функціонує за рахунок платників податків, приречена на нестабільність. Перенавантаження державних фінансів і дефіцит бюджету є причиною не лише затримки, а й зниження розмірів соціальних виплат. Особливо, якщо немає реальних економічно обґрунтованих показ-

Таблиця 3

Діапазон пенсійного віку та кількість необхідного страхового стажу

Рік виходу на пенсію	Вік пенсіонера		
	60 років	63 роки	65 років
2020	27	17–27	17
2021	28	18–28	18
2022	29	19–29	19
2023	30	20–30	20
2024	31	21–31	21
2025	32	22–32	22
2026	33	23–33	23
2027	34	24–34	24
2028	35	25–35	25

Джерело: сформовано автором на основі [2, с. 77]

ників, що характеризують об'єктивні потреби в соціальному захисті. Диспропорційність між потребою та фінансовими можливостями здійснення соціального захисту вимагає пошуку шляхів мінімізації розривів між ними та належить до прикладних задач економіко-математичного моделювання. В основу такого моделювання має бути покладено систему показників, які пов'язані з напрямками витрачання бюджетних коштів на соціальний захист. До них, зокрема відносяться витрати держбюджетних коштів на: соціальний захист на випадок непрацездатності; соціальний захист пенсіонерів; соціальний захист ветеранів війни та праці; соціальний захист сім'ї, дітей та молоді; соціальний захист безробітних; допомогу у вирішенні житлового питання; соціальний захист інших категорій населення; фундаментальні та прикладні дослідження і розробки у сфері соціального захисту; іншу діяльність у сфері соціального захисту. Обсяг витрат (видатків) по кожному з перерахованих вище напрямів залежить від низки факторів. Відповідно до цього за структурною побудовою розробка моделі оптимізації повинна базуватися на врахуванні багатьох факторів впливу. Це підтверджує різноманіття підходів до систематизації факторів впливу, яке є наслідком складності і комплексності показника загальних видатків на соціальне забезпечення (W_{Π_6}).

З врахування вищезазначених показників формалізована математична модель оптимізації W_{Π_6} представляється у наступному вигляді:

$$W_{\Pi_6} = \alpha_1 W_{\Pi_{свн}} + \alpha_2 W_{\Pi_{сн}} + \alpha_3 W_{\Pi_{свнп}} + \alpha_4 W_{\Pi_{свдм}} + \alpha_5 W_{\Pi_{свб}} + \alpha_6 W_{\Pi_{джен}} + \alpha_7 W_{\Pi_{сімн}} + \alpha_8 W_{\Pi_{орсс}} + \alpha_9 W_{\Pi_{дсс}} = (1)$$

де показники витрат на: $W_{\Pi_{свн}}$ – соціальний захист на випадок непрацездатності, $W_{\Pi_{сн}}$ – соціальний захист пенсіонерів, $W_{\Pi_{свнп}}$ – соціальний захист ветеранів війни та праці, $W_{\Pi_{свдм}}$ – соціальний захист сім'ї, дітей та молоді, $W_{\Pi_{свб}}$ – соціальний захист безробітних, $W_{\Pi_{джен}}$ – допомогу у вирішенні житлового питання, $W_{\Pi_{сімн}}$ – соціальний захист інших категорій населення, $W_{\Pi_{орсс}}$ – фундаментальні та прикладні дослідження і розробки у сфері соціального захисту, $W_{\Pi_{дсс}}$ – іншу діяльність у сфері соціального захисту, α_i – вагові коефіцієнти впливу кожного показника на W_{Π_6} , причому $\sum_{i=1}^9 \alpha_i = 1$.

Оптимізація обсягу видатків на соціальне забезпечення (W_{Π_6}) можлива через побудову оптимізаційної моделі, у якій обґрунтовані системні взаємозв'язки певних показників (факторів). Кожен з показників в більшій чи меншій мірі впливає на видатки, а тому при її побудові важливо обґрунтовано встановлювати міру їхнього впливу, яку доцільно виражати через відповідні вагові коефіцієнти. Об'єктивною основою реальності встановлення значень останніх можуть служити реальні фактично досягнуті обсяги витрат. З огляду на це, вагові коефіцієнти доцільно визначати зі співвідношення понесених бюджетних витрат за останні три роки, в нашому випадку за 2023-2025 роки. Формалізовано кожен коефіцієнт слід визначати як

частку в складі загальних витрат на соціальне забезпечення, тобто:

$$\alpha_1 = \frac{\sum_{i=1}^{12} W_{\Pi_{сзн}}^i}{\sum_{i=1}^{12} W_{\Pi_6}^i}, \quad (2)$$

де $W_{\Pi_{сзн}}^i$ – показник витрат на соціальний захист на випадок непрацездатності в і-тому році;

$$\alpha_2 = \frac{\sum_{i=1}^{12} W_{\Pi_{сзн}}^i}{\sum_{i=1}^{12} W_{\Pi_6}^i} \quad (3)$$

$W_{\Pi_{сзн}}^i$ – показник витрат на соціальний захист пенсіонерів в і-тому році;

$$\alpha_3 = \frac{\sum_{i=1}^{12} W_{\Pi_{сзвп}}^i}{\sum_{i=1}^{12} W_{\Pi_6}^i} \quad (4)$$

$W_{\Pi_{сзвп}}^i$ – показник витрат на соціальний захист ветеранів війни та праці в і-тому році;

$$\alpha_4 = \frac{\sum_{i=1}^{12} W_{\Pi_{сздм}}^i}{W_{\Pi_6}} \quad (5)$$

$W_{\Pi_{сздм}}^i$ – показник витрат на соціальний захист сім'ї, дітей та молоді в і-тому році;

$$\alpha_5 = \frac{\sum_{i=1}^{12} W_{\Pi_{сзб}}^i}{\sum_{i=1}^{12} W_{\Pi_6}^i} \quad (6)$$

$W_{\Pi_{сзб}}^i$ – показник витрат на соціальний захист безробітних в і-тому році;

$$\alpha_6 = \frac{\sum_{i=1}^{12} W_{\Pi_{дзн}}^i}{\sum_{i=1}^{12} W_{\Pi_6}^i} \quad (7)$$

$W_{\Pi_{дзн}}^i$ – показник витрат на допомогу у вирішенні житлового питання в і-тому році;

$$\alpha_7 = \frac{\sum_{i=1}^{12} W_{\Pi_{сзін}}^i}{\sum_{i=1}^{12} W_{\Pi_6}^i} \quad (8)$$

$W_{\Pi_{сзін}}^i$ – показник витрат на соціальний захист інших категорій населення в і-тому році;

$$\alpha_8 = \frac{\sum_{i=1}^{12} W_{\Pi_{дрссз}}^i}{\sum_{i=1}^{12} W_{\Pi_6}^i} \quad (9)$$

$W_{\Pi_{дрссз}}^i$ – показник витрат на фундаментальні та прикладні дослідження і розробки у сфері соціального захисту в і-тому році;

$$\alpha_9 = \frac{\sum_{i=1}^{12} W_{\Pi_{дссз}}^i}{\sum_{i=1}^{12} W_{\Pi_6}^i} \quad (10)$$

$W_{\Pi_{дссз}}^i$ – показник витрат на іншу діяльність у сфері соціального захисту в і-тому році.

Встановлені таким чином значення вагових коефіцієнтів уможливають врахування існуючих тенденцій в розподілі бюджетних коштів на забезпечення різних видів соціальних гарантій. Окрім цього, витрати бюджетних коштів за кожним напрямом соціального забезпечення є ендогенними, тобто такими, що змінюються під впливом внутрішніх чинників. В умовах хронічної нестачі бюджетних коштів оптимізаційна модель може мати щонайменше два критерії: набуття максимально можливого значення витрат через обґрунтування реальних потреб з обмеженням залежно від величини бюджету та його запланованого дефіциту, а також досягнення раціональності розподілу наявних ресурсів (бюджетних коштів) між напрямками соціального забезпечення. Комплексне вирішення цієї задачі дасть змогу досягти позитивного результату та стабілізації соціально-економічної напруги в суспільних відносинах з приводу забезпечення державою задекларованих Конституцією прав громадян. Така багатокритеріальна оптимізація уможливорює формування альтернативних моделей та вибір найбільш прийняттого варіанту, який максимально відповідатиме не лише наявним можливостям, але й потребам населення у соціальній підтримці. Отже, для досягнення такої мети важливо науково обґрунтувати обсяг потреби планування витрат на соціальне забезпечення. Першим із перерахованих вище 9-ти основних напрямів використання бюджетних коштів є витрати на соціальний захист на випадок втрати працездатності. В свою чергу, за цим напрямом існують такі види матеріального забезпечення та соціальні послуги: допомога з тимчасової непрацездатності (в т.ч. при догляді за хворою дитиною), допо-

мога при вагітності та пологах, забезпечення оздоровчих заходів (у зв'язку з важкою економічною ситуацією в Україні у 2025 році обмежені), допомога на поховання. З огляду на це, в оптимізаційну модель слід увести відповідні факторні показники, розраховані у вигляді коефіцієнтів. До них, зокрема можна віднести: загальний рівень захворюваності (K_{33}); дані про кількість днів перебування на лікарняних ($K_{вп}$); причини тимчасової непрацездатності ($K_{тн}$). З врахуванням даних міркувань $W_{П_{сзн}}$ буде розраховуватися згідно наступного співвідношення:

$$W_{П_{сзн}} = \beta_1 \cdot K_{33} + \beta_2 \cdot K_{вп} + \beta_3 \cdot K_{тн} \quad (11)$$

причому $\sum_{j=1}^3 \beta_j = 1$, і β_j – вагові коефіцієнти впливу кожного коефіцієнта на $W_{П_{сзн}}$.

Коефіцієнт захворюваності (K_{33}) (в тому числі за регіонами) пропонуємо в розроблюваній моделі визначати за формулою:

$$K_{33} = \frac{N_{зр}}{N_{счн}} \cdot 1000 \quad (12)$$

де $N_{зр}$ – кількість зареєстрованих захворювань за рік,

$N_{счн}$ – середньорічна чисельність населення.

Причини тимчасової непрацездатності варто враховувати через те, що залежно від них визначається джерело допомоги: ФСС з ТВП чи ФСС від НВВ (якщо встановлено код причини непрацездатності 1, 3, 5, 6, 7, 8, 9, 10 оплачує ФСС з ТВП, якщо 2,4 – ФСС від НВВ, окрім цього перші 5 к. д. непрацездатності, а точніше, робочі дні, які на них припадають, оплачує працедавець за свій рахунок). Також у зв'язку з різним підходом до здійснення виплат за лікарняними листками, зокрема з врахуванням стажу роботи (до 3-х років – 50%, від 3-х років до 5 – 60%, від 6-ти до 8-ми років – 70%, більше 8-ми років – 100 %) для точного врахування встановлених норм, потрібне ведення відповідної статистики, однак при моделюванні можна застосувати метод абстракції та застосувати усереднений показник.

Для встановлення коефіцієнта впливу ($K_{вп}$) пропонується застосувати співвідношення кількості днів непрацездатності до загальної кількості робочих днів за формулою:

$$K_{вп} = \frac{N_{зклд}}{N_{крд}} \quad (13)$$

де $N_{зклд}$ – загальна кількість днів перебування на лікарняних,

$N_{крд}$ – кількість робочих днів у році x загальну кількість працюючих.

Причини непрацездатності слід розмежувати на 3 групи й по кожній встановити фіксовані коефіцієнтні значення, відповідно,

$$K_{тн} = K_1 + K_2 + K_3. \quad (14)$$

За основу виокремлення груп взяти, по-перше, джерело виплати, по-друге, врахувати відсоткові обсяги допомог і їх обсяги.

В такому разі, до 1 групи слід віднести допомогу по вагітності та пологах (виплачується і обсязі 100% не залежно від стажу роботи) (K_1), до 2-ї – втрату працездатності за кодами причин 1,3,5,6,7,8,9,10, по яких відшкодування повністю здійснюється за рахунок фондів соціального страхування (K_2), а до 3-ї – непрацездатність з причин, відшкодування по яких за перші 5 календарних днів здійснюється за рахунок роботодавця (K_3). Отже, з урахуванням вище зазначених умов виокремленим коефіцієнтам доцільно присвоїти такі значення: $K_1 = 1$; $K_2 = (0,5 + 0,6 + 0,7 + 1) / 4 = 0,7$; $K_3 = 0,7 - 5/21 = 0,46$, де 0,7 – середній відсоток виплат (обчислений як для K_2), 21 максимальний дозволений безперервний строк надання лікарняного листка (днів), 5 – перші календарні дні, що оплачуються роботодавцем. В результаті цього $K_{тн} = 1 + 0,7 + 0,46 = 2,16$.

Показник витрат на соціальний захист пенсіонерів ($W_{І_{вст}}$), в свою чергу залежить від середнього розміру пенсій та чисельності пенсіонерів. При його плануванні враховується можливе зростання пенсій, передбачене в законодавстві (планове зростання/спадання). Однак у соціально-орієнтованому суспільстві оптимізація цього показника може здійснюватися з урахуванням індексу інфляції, оскільки пенсіонери – належать до категорії найменш захищеного населення. Встановлення коефіцієнта впливу ($K_{сз}$) в такому разі слід обчислювати як добуток індексу інфляції ($I_{(пл./зв)}$) за минулий рік (чи прогнозну його величину на плановий) на незважений ваговий коефіцієнт ($K_{сз(0)}$)

$$K_{сз} = I_{(пл./зв)} \times K_{сз(0)}, \quad (21)$$

Для обчислення $K_{сз(0)}$ слід застосувати низку проміжних розрахунків. При цьому пропонується алгоритм, що враховує специфіку зміни чисельності пенсіонерів, статистичні показники та застосування методу абстракції щодо конкретизації дат набуття статусу пенсіонера. Щодо останнього положення в моделі використовується припущення, що нарахування пенсії відбувається з 1 числа місяця, наступного за датою досягнення пенсійного віку.

Отже для розрахунку слід використати спочатку такі показники: кількість пенсіонерів станом на 01.01 ($N_{n(01.01)}$); середня кількість (чисельність) пенсіонерів, що померли у за 3 або 5 останніх років ($N_{\text{дсн}}$); кількість пенсіонерів, що досягнуть пенсійного віку у плановому році ($N_{\text{днв}(nl)}$). Вони послужать основою обчислення прогнозованої загальної чисельності осіб пенсійного віку ($N_{\text{зчонв}(nl)}$).

$$N_{\text{зчонв}(nl)} = N_n - N_{\text{дсн}} + N_{\text{днв}(nl)}, \quad (22)$$

де $N_{\text{дсн}} = \frac{\sum_{i=1}^3 N_{\text{дсн}}^i}{3}$, де $N_{\text{дсн}}^i$ – кількість (чисельність) пенсіонерів, що померли у i -тому році.

$$N_{\text{дсн}(nl)} = \frac{\sum_{k,i=1}^{11} N_{n(0.1,k)}^{k+i} \cdot (12 - i)}{12}, \quad (23)$$

де $N_{n(0.1,k)}^{k+i}$ – чисельність осіб пенсійного віку на 01 к-го місяця.

Відношення визначеної таким чином прогнозованої чисельності осіб пенсійного віку до фактичної їх чисельності за звітний період $N_{\text{зчонв}(зв)}$ складе $K_{\text{сз}(0)}$.

$$K_{\text{сз}(0)} = \frac{N_{\text{зчонв}(nl)}}{N_{\text{зчонв}(зв)}}. \quad (24)$$

Після цього можна отримати оптимальне значення вагового коефіцієнта, що характеризує рівень впливу на обсяг видатків на соціальний захист пенсіонерів. Щодо показника витрат на соціальний захист ветеранів війни та праці, то він залежить від чисельності цих осіб. Для її прогнозування пропонуємо врахувати дві характеристики, зокрема – динаміку зниження чисельності ветеранів війни та незначні коливання динаміки ветеранів праці. Щодо останніх в сучасних умовах простежується швидше негативна, ніж позитивна тенденція. В такому разі варто скористатися достатньо простим алгоритмом визначення вагового коефіцієнта ($K_{\text{вв}(п)}$), взявши за основу обчислення усереднений показник динаміки ветеранів війни та праці за 3 чи 5 останніх років ($\overline{N_{\text{вв}}}$ та $\overline{N_{\text{п}}}$):

$$\overline{N_{\text{вв}}} = \frac{\sum_{i=1}^n N_{\text{вв}(01.01)}^n}{n}, \quad (25)$$

де $N_{\text{вв}(01.01)}^n$ – кількість ветеранів війни станом на 1 січня n -го року.

$$\overline{N_{\text{п}}} = \frac{\sum_{i=1}^n N_{\text{п}(01.01)}^n}{n}, \quad (26)$$

де $N_{\text{вв}(01.01)}^n$ – кількість ветеранів праці станом на 1 січня n -го року.

Після цього слід знайти співвідношення для визначення коефіцієнта впливу за формулою:

$$K_{\text{вв}(п)} = \frac{(\overline{N_{\text{вв}}} + \overline{N_{\text{п}}})}{N_{\text{вв}(01.01)}^{зв} + N_{\text{п}(01.01)}^{зв}}, \quad (27)$$

де $N_{\text{вв}(01.01)}^{зв}$, $N_{\text{п}(01.01)}^{зв}$ – відповідно чисельність (кількість) ветеранів війни та праці станом на 01.01 звітного року.

Для обчислення показника витрат на соціальний захист сім'ї, дітей та молоді прийнятним варіантом може бути прийняття за важіль впливу коефіцієнта народжуваності ($K_{\text{н}}$). Це статистичний показник, він максимально точно вказує рівень народжуваності в конкретному регіоні чи країні в цілому. Показник витрат на соціальний захист безробітних слід уточнювати через врахування динаміки показника чисельності безробітних. Статистика безробіття також в Україні ведеться. Для визначення коефіцієнта пропонується застосувати коефіцієнт приросту/спаду рівня безробіття ($K_{\text{б}}$), обчислення якого слід здійснювати за формулою:

$$K_{\text{б}} = \frac{N_{\text{б}(n)}}{N_{\text{б}(n-1)}}, \quad (28)$$

де $N_{\text{б}(n)}$ та $N_{\text{б}(n-1)}$, відповідно чисельність безробітних звітного року та року, що йому передував.

У зв'язку зі зростанням потреб населення у вирішенні проблеми житлового питання, що пов'язано з активізацією міграції населення в 2014 році та його активізації, починаючи з 2022 року щодо показника витрат на допомогу слід застосувати підвищуючий коефіцієнт, розрахований виходячи з численності мігруючих сімей зі сходу. Слід визнати, що названий показник в сучасних умовах можна віднести до найменш забезпечених. Причиною такого становища є наявність суперечливих колізій у чинному законодавстві. Зокрема, Закон України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб», затверджений Верховною Радою України від 20.10.2014 р. № 1706-VII (зі змінами від 04.04.2025 р.), стаття 11 «Повноваження центральних та місцевих органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування з питань забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» пункт 8 гласить, що місцеві державні адміністрації в межах своїх повноважень надають у тимчасове безоплатне користування внутрішньо переміщеним особам з комунальної

власності житлові приміщення, придатні для проживання (за умови оплати особою відповідно до законодавства вартості комунальних послуг) [4].

Натомість Згідно Закону України «Про основи містобудування», затвердженого Верховною Радою України від 16.11.1992 р. № 2780-XII (зі змінами від 15.11.2024 р.) самі органи місцевого самоврядування не мають повноважень вимагати від забудовників передбачати житлові площі для передачі у їхнє відання [5]. Таким чином, органи самоврядування не мають важелів впливу щодо виділення їм житла, яке в подальшому може бути передане у тимчасове користування сім'ям, які його потребують, у даному випадку переселенців. У зв'язку з цим, доцільно передбачати витрати не на соціальний захист, а розвивати державну програму «Будівництво соціального житла». В цьому контексті має бути проведений моніторинг і оцінка потребуючих житла через механізми відповідної реєстрації та взяття на чергу у місцевих органах самоврядування, а фінансування його будівництва та прийняття рішення про його обсяги повинно бути вирішене на загальнодержавному рівні.

Щодо нововведень, то Постановою Кабінету Міністрів України «Деякі питання підтримки внутрішньо переміщених осіб» від 17 вересня 2025 року № 1169 запроваджено експериментальні проекти, що діятимуть до 31 грудня 2026 року [12]. Зокрема, один з експериментальних проектів запроваджує договірну форму надання соціальної послуги притулку маломобільним ВПО. Передбачається укладення договорів з надавачами притулку та організація розміщення ВПО у доступних приміщеннях із забезпеченням житла, побутових умов та базового соціального супроводу.

Для спрощення обчислень по пропонованій моделі пропонується застосувати ваговий коефіцієнт 1,04 (з відповідним подальшим корегуванням). Коефіцієнт розрахований як співвідношення кількості переселенців до загальної чисельності населення України умовно (1,5/42,9). У випадку формування оновленого списку черговості цей коефіцієнт може бути уточнений. Показник витрат на соціальний захист інших категорій населення слід коригувати ваговим коефіцієнтом ($K_{сзи}$), який пропонується обчислювати на основі інформації, узагальненої у формі звітності № 7 «Звіт про забезпечення інвалідів, дітей-інвалідів, інших осіб технічними та іншими засобами реабілітації», що формується згідно

однойменної Інструкції щодо заповнення форми, затвердженої Наказом Міністерства соціальної політики України від 16.08.2013 р. № 511 [6]. У цьому звіті вказується кількість осіб (інвалідів) та інформація щодо їх оснащення необхідними технічними засобами. Коефіцієнт слід розраховувати за формулою:

$$K_{сзи} = \frac{N_{мзр}}{N_i}, \quad (29)$$

де $N_{мзр}$ – кількість технічних засобів реабілітації, N_i – чисельність інвалідів.

Отже, коефіцієнт впливу ($K_{нд}$) в такому разі слід передбачати у статусі прогресивно зростаючого. Однак рівень зростання слід пов'язати з отриманим від наукових досліджень ефектом. Тобто пропонований коефіцієнт може визначатися за формулою:

$$K_{нд} = \frac{\Pi_e}{\sum W} \cdot 0,5 + 1, \quad (30)$$

де Π_e – ефект від впровадження результатів наукових досліджень за рік, $\sum W$ – загальні витрати на соціальний захист за рік.

Понижуючий коефіцієнт 0,5 пропонується застосовувати для того, щоб ефект від впровадження результатів наукових розробок розподілити в рівних частинах між витратами на фундаментальні та прикладні дослідження і іншими напрямками соціального захисту. Крім того, необхідно розрахувати показник окупності (K_o) від наукових досліджень згідно співвідношення:

$$K_o = \frac{\sum W_{нд}}{\Pi_e} \quad (31)$$

де $\sum W_{нд}$ – сума витрат на наукові дослідження.

Даний показник буде показувати доцільність витрат коштів на наукові дослідження з точки зору ефекту окупності.

Пропонована модель враховує можливості оптимізації бюджетних видатків, які базуються на зваженому оцінюванні реальних показників потребуючого населення.

Висновки. В подальшому вивчення проблеми посилення соціального захисту населення слід скерувати на удосконалення переліку напрямів соціального захисту, а також вироблення обґрунтованих підходів до встановлення вагових поправочних коефіцієнтів у вище запропонованій оптимізаційній моделі. Доречним буде також поглиблення дослідження позитивного досвіду моделювання та оцінки ефективності програм соціального захисту, які діють в розвинених країнах.

Таким чином, розроблені в результаті здійснення досліджень наукові обґрунтування, висновки та пропозиції сприятимуть формуванню можливості побудови альтернативних варіантів оптимізаційних моделей обсягів витрат на соціальні заходи. Акцент на такому векторному спрямуванні

уможливить еволюцію процесу соціального захисту, посилення його суспільної ролі та зміну орієнтації від кількісних до якісних параметрів. Остання означає вищий рівень адаптованості, точності, адресності, зручності та оперативності системи соціального захисту.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Б'юкенен Дж., Масгрейв Р. Суспільні фінанси і суспільний вибір: Два протилежних бачення держави / Пер. з англ. К.: Вид. дім "Академія", 2004. С. 85–93.
2. Бюджетний менеджмент: навчальний посібник. Вінниця : ВНТУ, 2025. 90 с.
3. Держбюджет–2026: видатки на соціальний захист. *Укрінформ*. 2026. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/4069025-derzbudzet2026-vidatki-na-socialnij-zahist.html> (дата звернення: 21.04.2026 р.)
4. Закон України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб», затверджений Верховною Радою України від 20.10.2014 р. № 1706-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1706-18#Text> (дата звернення: 22.04.2026 р.)
5. Закон України «Про основи містобудування», затверджений Верховною Радою України від 16.11.1992 р. №2780-XII (у редакції від 15.11.2024 р.) URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2780-12#Text> (дата звернення: 11.04.2026 р.)
6. Інструкція щодо заповнення форми звіту № 7, затвердженої Наказом Міністерства соціальної політики України від 16.08.2013р. № 511. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0440-15/ed20150331#Text> (дата звернення: 23.04.2026 р.)
7. Лукашикевич В. Соціальний захист населення України в сучасних умовах: економічні засади. *Науковий вісник*. 2008. № 2. URL: http://lvivacademy.com/vidavnitstvo_1/visnik2/fail/Lukashchykevych.pdf (дата звернення: 25.04.2026р)
8. Маршавін Ю.М. Регулювання ринку праці України: теорія і практика системного підходу: монографія. Київ : Альтерпрес, 2011. 396 с.
9. Макаренко О. Виклики стійкості пенсійної системи України, як передумова її трансформації. *Разумков-центр*. URL:<https://razumkov.org.ua/images/2025/04/24/2025-urchyshyn-FIN.pdf> (дата звернення: 05.04.2026р)
10. Огляд бюджету 2025 року. Аналітична записка. Центр економічної стратегії. URL: <https://ces.org.ua/wp-content/uploads/2024/12/budget-2025.pdf> (дата звернення: 12.04.2026 р.)
11. Постанова Кабінету Міністрів України «Деякі питання підтримки внутрішньо переміщених осіб» від 17 вересня 2025 року. № 1169. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1169-2025-%D0%BF#Text> (дата звернення: 12.04.2026 р.)
12. Руженський М.М. Трансформація інститутів соціального захисту населення в транзитивній економіці : дис. ... докт. екон. наук : 08.00.01. ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана». Київ, 2016. 411 с.
13. Слюсаренко К.В., Садовенко М.М. Соціальна політика ЄС: сучасні виклики та перспективи. *Економічний аналіз*. 2017. Т. 27, № 1. С. 80–90. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecan_2017_27%281%29(дата звернення: 11.04.2026 р.)
14. Смирнова І.І., Лихошва О.Ю., Рак Н.В., Горієва Л. Соціальний захист населення на сучасному етапі: стан і проблеми в Україні. *Економічний вісник Донбасу*. 2020. № 3(61). URL: <http://evd.luguniv.edu.ua/index.php/evd/article/view/190> (дата звернення: 11.04.2026 р.)
15. Стельмашук Ю. Особливості зарубіжного досвіду реалізації соціально-гуманітарної політики. *Науковий вісник Академії муніципального управління. Серія «Управління»*. 2016. Вип. 3. С. 174–184.

REFERENCES:

1. Buchanan J. M., & Musgrave, R. A. (2004). *Suspilni finansy i suspilnyi vybir: Dva protylezhnykh bachennia derzhavy*. [Public finance and public choice: Two contrasting visions of the state]. Akademiia, pp. 85–93. (in Ukrainian)
2. Zianko V.V. (2025). *Biudzhetni menedzhment: Navchalnyi posibnyk* [Budget Management: Textbook]. Vinnytsia. National Technical University. 90 p. (in Ukrainian)

3. Derzhbiudzhzet–2026: Vydatky na sotsialnyi zakhyst. [2026 State Budget: Social Protection Expenditures]. *Ukrinform–Ukrinform*. Available at: <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/4069025-derzbudzet2026-vidatki-na-socialnij-zahist.html> (accessed April 21, 2026)
4. Law of Ukraine “On ensuring the rights and freedoms of internally displaced persons” (No. 1706-VII, October 20; as amended April 4, 2025). Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1706-18> (accessed April 22, 2026)
5. Law of Ukraine “On the fundamentals of urban planning” (No. 2780-XII, November 16; as amended November 15, 2024). Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2780-12> (accessed April 11, 2026)
6. Instruction on completing report form No. 7 (Order No. 511, August 16). Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0440-15> (accessed April 23, 2026)
7. Lukashchykevych V.V. (2008) Sotsialnyi zakhyst naselennia Ukrainy v suchasnykh umovakh: Ekonomichni zasady. [Social Protection of the Ukrainian Population in the Current Context: Economic Foundations]. *Naukovyi visnyk – Scientific Bulletin*, vol. 2. Available at: http://lvivacademy.com/vidavnistvo_1/visnik2/fail/Lukashchykevych.pdf (accessed April 25, 2026)
8. Marshavin Y. M. (2011). *Rehulivannia rynku pratsi Ukrainy: Teoriia i praktyka systemnoho pidkhodu: monohrafiia*. [Regulation of the Ukrainian Labor Market: Theory and Practice of a Systems Approach: monograph]. Alterpres. 396p. (in Ukrainian)
9. Makarenko O. (2025). Vyklyky stiikosti pensiinoi systemy Ukrainy, yak peredumova yii transformatsii. [Challenges to the sustainability of Ukraine's pension system as a prerequisite for its transformation]. *Razumkov–centr – Razumkov–centre*. Available at: <https://razumkov.org.ua/images/2025/04/24/2025-urchyshyn-FIN.pdf> (accessed April 05, 2026)
10. Centre for Economic Strategy. (2024). Ohliad biudzhetu 2025 roku: [Overview of the 2025 Budget]. *Analychna zapyska – Analytical Note*. Available at: <https://ces.org.ua/wp-content/uploads/2024/12/budget-2025.pdf> (accessed April 12, 2026)
11. Cabinet of Ministers of Ukraine. (2025). Resolution “Some issues of support for internally displaced persons” (No. 1169, September 17). Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1169-2025-%D0%BF> (accessed April 12, 2026)
12. Ruzhenskyi M.M. (2016). *Transformatsiia instytutiv sotsialnoho zakhystu naselennia v tranzytivnii ekonomitsi* [The Transformation of Social Protection Institutions in a Transition Economy]: dys....kan.econ.nauk:08.00.01. Kyiv. National Economic University named after Vadym Hetman. 411 p. (in Ukrainian)
13. Sliusarenko K. V., & Sadovenko, M. M. (2017). Sotsialna polityka YeS: Suchasni vyklyky ta perspektyvy [EU Social Policy: Current Challenges and Prospects]. *Ekonomichniy analiz – Economic Analysis*, vol. 27(1), pp. 80–90. Available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecan_2017_27%281%29 (accessed April 11, 2026)
14. Smyrnova I. I., Lykshosha O. Y., Rak N. V., & Horieva, L. (2020). Sotsialnyi zakhyst naselennia na suchasnomu etapi: Stan i problemy v Ukraini [Social Protection of the Population Today: Current Status and Challenges in Ukraine]. *Ekonomichniy visnyk Donbasu – Donbas Economic Bulletin*, vol. 3(61). Available at: <http://evd.luguniv.edu.ua/index.php/evd/article/view/190> (accessed April 11, 2026)
15. Stelmashchuk Y. (2016). Osoblyvosti zarubizhnoho dosvidu realizatsii sotsialno-humanitarnoi polityky. [Key Features of International Experience in Implementing Social and Humanitarian Policies]. *Naukovyi visnyk Akademii munitsypalnoho upravlinnia – Scientific Bulletin of the Academy of Municipal Management*. Seriiia “Upravlinnia”, vol. 3, pp. 174–184.

Дата надходження статті: 21.04.2026

Дата прийняття статті: 11.05.2026

Дата публікації статті: 20.05.2026